

Arkæologiske undersøgelser forud for etablering af vandkraftværk Tasersuaq ved Sisimiut

Rapport om feltarbejde udført i august 2006

af

Georg Nyegaard

**Grønlands Nationalmuseum & Arkiv
Nuuk
2006**

1. Opdraget

I henhold til den indgåede aftale mellem Nukissiorfiit og Grønlands Nationalmuseum & Arkiv var formålet med sommerens feltarbejde at foretage arkæologiske undersøgelser i anlægsområdet for vandkraftstationen i den inderste del af Kangerluarsuk Ungalleq og i området ved Tasersuaq, hvor der skal etableres et vandindtag. Desuden havde det arkæologiske feltarbejde til opgave at sikre eventuelle fortidsminder i området, som det ikke er nødvendigt at udgrave i forbindelse med det forestående anlægsarbejde.

Ved aftalens indgåelse var Grønlands Nationalmuseum & Arkiv i besiddelse af et ældre kortmateriale fra Grønlands Energiforsyning, der viser planlagte anlægsaktiviteter i området flere hundrede meter øst og sydøst for det sted, hvor kraftstationen skal ligge. En tidligere registreret sommerboplads bestående af flere synlige teltringe og en lille samling grave (fredningsnummer 67V1-III-019) ligger tæt ved det område, som tegningerne viste ville blive berørt. Derfor blev der planlagt en udgravning af disse. Imidlertid viste nye planer over vandkraftsanlægget, som museet fik i hænde kort før feltarbejdets start, at man i stedet anlægger hovedlejren SSV for kraftstationen, umiddelbart bag det planlagte kajanlæg, jf. tegningerne nr. 04-101 og 04-104. Det omtalte bopladsområde ligger dermed så langt uden for anlægsområdet, at udgravning ikke skønnes at være nødvendig. Dette er en af grundene til afvigelsen mellem undersøgelsens *planlagte* og *faktiske* tidsforbrug.

2. Tidsramme og deltagere

Det arkæologiske feltarbejde fandt sted i tidsrummet fra d. 7. – 18. august 2006. Fra Grønlands Nationalmuseum & Arkiv deltog under hele forløbet museumstekniker Fuoja Larsen, museums-håndværker Allan Lyng og arkæolog Georg Nyegaard (udgravningsleder). Fra Sisimiut Museum deltog i tidsrummet 8. – 14. august museumsleder Anne-Mette Olsvig. Arbejdet afsluttedes hurtigere end forudset, hvilket indebar 3 ventedage i Sisimiut før der var rejsemulighed tilbage til Nuuk. Ventetiden blev bl.a. benyttet til at rekognoscere på området, hvor den kommende transformerstation skal ligge i udkanten af Sisimiut. Der henvises til ”Dagbog for undersøgelserne”, som vedlægges rapporten som bilag.

3. Den antikvariske viden før feltarbejdet

Grønlands Landsmuseum gennemførte under to somres feltarbejde i 1984 og 1985 arkæologiske forundersøgelser af området omkring søen Tasersuaq. Resultaterne af undersøgelserne er beskrevet i rapporten: *Kortlægning af kulturhistoriske og arkæologiske interesser i forbindelse med vandkraftprojekt Tasersuaq, Sisimiut/Holsteinsborg 1984-85*. Afsluttende rapport 1986 fra Kalaallit Nunaata Katersugaasivia / Grønlands Landsmuseum.

Indsatsen var fra starten koncentreret om områderne vest for søen og ved søens vestende, da kraftstationen på daværende tidspunkt forventedes at skulle anlægges ved Isortuarsuk. Rekognosceringerne tog dog også højde for en alternativ placering af kraftstationen ved Kangerluarsuk Ungalleq. Desuden blev der udført rekognosceringer langs bredderne af Tasersuaq, i oplandet øst for søen samt langs transmissionslinjen mellem bunden af Kangerluarsuk Ungalleq og Kangerluarsuk Tulleq /1. Fjord.

I alt blev der i hele området registreret 60 lokaliteter af arkæologisk og kulturhistorisk interesse, hvoraf i hvert fald de 23 er omfattet af fredningslovens bestemmelser, og som vidner om, at Tasersuaq-området er blevet udnyttet af mennesker i flere tusinde år. De fleste lokaliteter stammer fra historisk tid, dvs. tiden efter 1721, men flere er benyttet af den palæoeskimoiske Saqqaq-kultur (ca.

2000-800 f.kr.) og af Thulekulturen (ca. 1300 – 1721). I mange tilfælde er en datering dog ikke mulig uden arkæologisk udgravning.

To af de registrerede lokaliteter der omtales i rapporten ligger i det aktuelle undersøgelsesområde. Den ene er den førnævnte ved bunden af Kangerluarsuk Ungalleq med grave og teltringe (Fredningsnr. 67V1-III-019). Den anden ligger på det sted hvor vandindtaget ved Tasersuaq skal etableres. Sidstnævnte består af en lejrplads med teltringe og et teltfundament (Fredningsnr. 67V1-III-022).

De samme to lokaliteter er også omtalt i en lille rapport fra en besigtigelse foretaget af tidligere museumsleder ved Sisimiut Museum, Finn E. Kramer, d. 24. juni 1992. Denne overser et par af anlæggene, der omtales i rapporten fra Grønlands Landsmuseum, men herudover er der gjort tilsvarende iagttagelser.

4. Det antikvariske arbejde i 2006

4a. Feltarbejdet

Frednings nr. 67V1-III-019 ved Kangerluarsuk Ungalleq (N 67°06'707 / W 53°21'173)

Lokaliteten ligger ca. 600 m SØ for den planlagte kraftstation og i nogenlunde samme afstand fra det kommende kajanlæg (**fig. 1**). Fra gravene er der ifølge anlægstegning nr. 04-101 ca. 240m til en planlagt arbejdsvej nord herfor, som anlægges mellem lejrområdet og en grusforekomst, der ligger ca. 450m NØ for gravene. Det blev derfor ikke anset for nødvendigt at foretage udgravninger. Der nedhamredes tre orangemalede pæle til markering af det lille gravfelt (jf. rapportens forside). På stedet er der to sikre og én mulig tredje grav fra førkristen tid:

Grav a: (*foto nr. 1-2*) Den største af gravene er en stenopbygget grav (ca. 3 x 1,5m) med et gravkammer, som bl.a. indeholder to hovedskaller af voksne individer og diverse lemmeknogler. En større sten der var skubbet til side blev lagt på plads, så gravkammerets indre ikke længere er synligt.

Grav b: (*foto nr. 3*) En lille stenbygget barnegrav (ca. 1,2 x 0,8 m), som ligger ved siden af grav a. Graven er åbnet i senere tid og der ses et stykke af hovedskallen af en mindreårig.

Grav c? : En fordybning delvist omkranset af en række af sten ved siden af grav a kan være rester af en tredje grav.

En flad stenansamling (ca. 1 x 1,5m) beliggende ca. 25m ØSØ for gravene blev ved rekognosceringen i 1984 tolket som resterne af en grav. Dette er dog tvivlsomt. Efter vor mening kan der være tale om en sammensunken kødgrav (*foto nr. 4*).

Lidt neden for de omtalte grave ligger to grupper på i alt 4 – 5 recente teltringe. Da der ifølge rapporten fra 1985 skulle være bevarede møddingslag i tilknytning til disse, blev der gravet flere prøvehuller. Ingen af disse indeholdt dog spor af kulturlag, hvorfor der ikke blev nedhamret markeringspæle.

Øvrige kulturspor omkring den planlagte vandkraftstation ved Kangerluarsuk Ungalleq

Umiddelbart øst for den projekterede anløbskaj findes et fladt område tæt ved strandzonen dannet af sedimenter, som er skyllet ud med smeltevand fra det bagvedliggende område (*foto nr. 6*). Området er gentagne gange benyttet som lejrplads i nyere tid. På det flade areal registreredes fem recente teltringe, enkelte ildsteder og et enkelt tørrestativ af træ. Der gravedes prøvehuller flere steder på det flade areal, men ingen af disse indeholdt kulturlag eller andre spor, der indikerer brug af området i ældre tid (*foto nr. 5*).

På fjeldskråningen ovenfor de førnævnte grave observeredes også enkelte teltringe og affald, der stammer fra korte ophold i nyere tid. Eneste kulturspor af lidt ældre dato som påvistes i området omkring det kommende vandkraftanlæg - ud over gravene - var tre rævefælder, som ligger tæt ved kysten, ca. 300m vest for den planlagt kaj (*foto nr. 7 – 9*).

Frednings nr. 67V1-III-022 ved Tasersuaq

På strækningen mellem bunden af Kangerluarsuk Ungalleq og Tasersuaq observeredes ingen anlæg af antikvarisk interesse, men ved overgangsstedet til søen findes der i lavningen tæt ved søbredden en lille samling anlæg tæt ved det sted, hvor vandindtaget til kraftværket skal etableres ifølge kort nr. 104-101. Det drejer sig om følgende, jf. oversigtskitsen **fig. 2**:

Anl. A: På et lille plateau, ca. 15 m over søens vandspejl, ligger i læ af fjeldet mod NØ en recent teltring. Et enkelt prøvehul på 0,4 x 0,4 m indeholdt ingen spor af ældre bosætninger på stedet. (*foto nr. 10*).

Anl. B: Udgøres af en recent teltring der ligger midt i lavningen, ca. 40m fra søbredden. (*foto nr. 11*).

Anl. C: (**fig. 3–4**) Bestod af et cirkulært 2,20m langt, tøveopbygget teltfundament, beliggende ind til en skråning i den vestlige del af lavningen og ca. 45m fra søbredden (*foto nr. 12*). Anlægget havde indgang mod øst og var forsynet med en flad tærskelsten. Ved indgangen havde tørvevæggen en højde på ca. 30cm. Udgravning blev foretaget af fundamentets indre ned til steril bund, men kun af den ene halvdel. I den øvre del af jordlaget fremkom meget henkastet affald fra moderne tid, og helt ned til kulturlagets bund fremkom sporadisk stumper af hvid plastik og sølvpapir. Et stykke indpakningspapir til rugbrød fandtes i kulturlaget tæt ved indgangen. Fuuja Larsen husker denne type indpakningspapir fra KGH's butikker i sin barndom i 1970'erne. Rapporten fra 1985 beskriver anlægget som værende af *ældre dato*, men der fremkom ingen fund der er modstridende med en datering af teltfundamentet til 1900-tallet. Tørvevæggenes ueroderede karakter peger også på en sen datering.

Anl. D:

I forbindelse med gravning af flere prøvehuller i området fremkom ca. 25m VSV for anl. C et større bålsted under tørven ved en let udhængende klippevæg, der giver læ for vinde fra en sydlig retning (*foto nr. 13-14*). Der udgravedes 2m² af ildstedet, men flere små prøvestik viste at brandlaget havde en diameter på mellem 2,5 – 3m. Laget bestod af trækul, hvid- og sortbrændte knogler og spredt forekommende ubrændte knogler af rensdyr blandet med sand. Midt i brandlaget fremkom en samling mindre, flade sten med en koncentration af trækul, som må være det sidst benyttede ildsted på stedet, som synes at være benyttet som bålplads i flere omgange. Lagets top ligger 8 – 12cm under tørvens overkant. Lige under tørven sås et rødbrunt udvaskningslag, der "forsegler" brandlaget, som dermed ikke kan være helt moderne (*foto nr. 15*). I området foran brandlaget

fandtes i prøvehuller enkelte ubrændte rensdyrknogler, men ikke noget møddingslag. Eneste daterende fund i brandlaget var et lille stykke glaseret keramikskår der viser, at bålstedet er benyttet i historisk tid. Den manglende tilstedeværelse af anlægsspor i tilknytning til bålstedet peger på, at det kan være benyttet på ophold under slædekørsel; opgangsstedet ligger på slæderuten mellem Sisimiut og Isortuarsuk, den sydlige sidefjord til Nordre Isortoq.

Rekognoscering på areal for transformerstation i Sisimiut

På området registreredes en enkelt stenopbygget rævefælde. Området indeholder i øvrigt ingen levn af antikvarisk interesse.

5. Næste års feltarbejde

Hvis vandkraftprojektet gennemføres som planlagt er der behov for følgende feltarbejde eller beskyttelsesforanstaltninger på lokaliteter, der er omfattet af fredningsloven; der henvises til kortet over kulturhistoriske, fredede lokaliteter, bilag 7, i rapport om naturkonsekvensvurdering af oktober 2006:

5.a. Ved Tasersuaq

En sænkning af søens vandstand indebærer, at de kulturhistoriske anlægsspor og møddingslag, der ligger i søens umiddelbare nærhed vil tørre ud. Indholdet af kulturlevn af organiske materialer i disse vil herefter udsættes for en meget hurtigere nedbrydning, hvorfor der bør gennemføres udgravninger på de mest udsatte lokaliteter. I forbindelse med dette arbejde må der bringes en gummibåd med motor op til søen.

Fredningsnummer 67V1-III-014:

Ligger i søens vestende og består af en over 12 m lang ruin af boligtomter af ukendt alder med sten- og tørveopbyggede vægforløb. Den ligger kun 3-4m fra søbredden, og mellem tomten og søen er der bevaret et møddingslag. En total udgravning af anlægget kommer ikke på tale, da tomten ligger ca. 1m over søens vandspejl. Til gengæld bør der mellem søbredden og boligtomten udgraves og dokumenteres en profilgrøft, hvor der kan indsamles materiale, som kan give et indblik i lokalitetens bosættelseshistorie og alder. Arbejdet kan evt. inkludere en opmåling af ruinerne.

Fredningsnummer 67V1-II-004:

På stedet findes en hytte, som er opført af Angmarlartoq Olsen, Sisimiut, i 1970'erne. I området er der en del nyere teltringe, og 100m NØ for hytten findes en enkelt grav. Mellem hytten og søbredden findes der ifølge rapporten fra 1985 gamle møddingslag, som er dækket af et tykt græstæppe. Der udgraves nogle få kvadratmeter af møddingslaget nær søen for at få indblik i stedets bosættelseshistorie.

Feltarbejdet ved Tasersuaq vil desuden indbefatte en besigtigelse af forholdene på fredningsnr. 67V1-II-003, 67-III-013 og 67V1-III-023 før det kan afgøres med sikkerhed om, der er behov for mindre udgravninger på disse.

5.b. Højlandet øst for Tasersuaq

Fredningsnummer 67V1-II-005:

Sommerlejr til renjagt med velbevarede og uforstyrrede tomter af stensatte telthuse, teltringe, køddepoter, møddingslag mm, beliggende på sydsiden af sø 290. Alderen er uvis, men at dømme efter bevoksningen og sammenstyrtningsgraden af ruinerne skønnes lejren at være gået ud af brug for flere hundrede år siden. Lokaliteten ligger på en lille halvø, kun ca. 100m NØ for det sted, hvor

den planlagte dæmning, der skal lukke for søens afløb mod syd, skal ligge. Vandspejlet i sø 290 vil blive forøget med 5m og vandet vil herefter blive ledt via en kanal til sø 294, der ligger vest for sø 290 i opland I. Bortset fra en lille samling recente teltringe, der vil blive overskyttet, ligger de ældre anlæg ca. 11 – 13m over søens nuværende vandstand. Selv om de bevarede møddingslag ligger lidt nedenfor dette niveau, skønnes det ikke nødvendigt at foretage udgravninger på stedet ved en vandstandsstigning på 5m - med mindre området vil blive direkte berørt af anlægsarbejdet. Dog kan der blive behov for at lave en markering af fortidsminderne. Der vedlægges en terrænskitse over området (**fig. 5**), hvor disse er indtegnet, således at de ansvarlige for anlægsprojektet har mulighed for at vurdere om dette er nødvendigt.

Ved de mindre søer i højlandsområdet umiddelbart vest for sø 290 er der registreret en række ældre lokaliteter med teltringe, køddepoter, skydeskjul og andre kulturspor (fredningsnr. 67V1-II-006, 67V1-II-007, 67V1-II-008, 67V1-II-009, 67V1-II-010). Fredningsnr. 67V1-II-009 er en palæo-eskimoisk teltplads bestående af i hvert fald 2 teltringe, som ligger på et terrasselignende plateau, ca. 6m over søens vandstand og ca. 20m fra søbredden. Denne lokalitet er af særlig interesse, da der kendes relativt få indlandspladser fra palæoeskimoisk tid. Men forudsat, at der ikke sker en væsentlig ændring af vandstanden i den sø, som pladsen ligger ved, i forbindelse med det ændrede udløb af sø 290, er udgravning ikke påkrævet. Det samme gælder de øvrige nævnte pladser, som ligger fra ca. 2 - 9m over nuværende vandstand.

5.c. Rekognoscering langs transmissionslinjen

Strækningen fra vandkraftanlægget til Kangerluarsuk Tulleq (1. Fjord) blev gennemgået ved de arkæologiske forundersøgelser i 1984-85. Rekognoscering på strækningen fra sydsiden af Kangerluarsuk Tulleq til Sisimiut mangler fortsat at blive foretaget.

6. Konklusion og anbefalinger

6a. Områder der skal frigives

Det undersøgte område ved bunden af Kangerluarsuk Ungalleq og ved opgangsstedet til Tasersusaq indeholder overraskende få arkæologiske anlægsspor. Ud over den lille gruppe grave, som ligger i området øst for det sted, hvor vandkraftstationen skal bygges, drejer det sig kun om spor efter kortvarige lejrophold og teltslagninger i nyere tid. Fra en antikvarisk synsvinkel er der derfor intet til hinder for, at anlægsarbejdet kan gå i gang.

6b. Områder der skal nyde særlig beskyttelse

I forbindelse med anlægsarbejdet ved Kangerluarsuk Ungalleq skal der tages hensyn til tre førkristne grave, der ligger ca. 600m SØ for vandkraftstationen. Disse er markeret med nedhamrede orangemalede træstokke og ligger på positionen: N 67°06'707 / W 53°21'173.

I forbindelse med byggeriet af dæmningen på sydsiden af sø 290 skal der tages hensyn til et bopladsområde der er omfattet af fredningsloven, som ligger ca. 100m NØ for det sted hvor dæmningen skal ligge, jf. ovenfor.

Kilder

Hans Kapel & H.C. Petersen: Tasersuaq 1984. *Rekognoscering i forbindelse med vandkraftprojekt*. Kalaallit Nunaata Katersugaasivia / Grønlands Landsmuseum 1984.

Hans Kapel: *Kortlægning af kulturhistoriske og arkæologiske interesser i forbindelse med vandkraftprojekt Tasersuaq, Sisimiut/Holsteinsborg 1984-85*. Afsluttende rapport 1986. Kalaallit Nunaata Katersugaasivia / Grønlands Landsmuseum.

Tasersuaq vandkraftanlæg, Sisimiut. Revideret dispositionsforslag S2. April 2006. Foreløbig udgave. Nukissiorfiit.

Tasersuaq Vandkraftværk, Sisimiut. Naturkonsekvensvurdering. Oktober 2006. Nukissiorfiit.

Tegninger

Tegning nr. 04-101: Tasersuaq vandkraftanlæg, Sisimiut. Revideret dispositionsforslag S2. Plan af vandkraftanlæg. Foreløbig udgave. 10.04.2006. Nukissiorfiit

Tegning nr. 04-104: Tasersuaq vandkraftanlæg, Sisimiut. Revideret dispositionsforslag S2. Plan af kraftstation og udløb. Foreløbig udgave. 10.04.2006. Nukissiorfiit.

Foto nr. 1. Grav a og b.

Foto nr. 2. Grav a.

Foto nr. 3. Grav b.

Foto nr. 4.

Foto nr. 5.

Foto nr. 6.

Foto nr. 7.

Foto nr. 8.

Foto nr. 9.

Foto nr. 10.

Foto nr. 11.

Foto nr. 12.

Foto nr. 13.

Foto nr. 14.

Foto nr. 15.

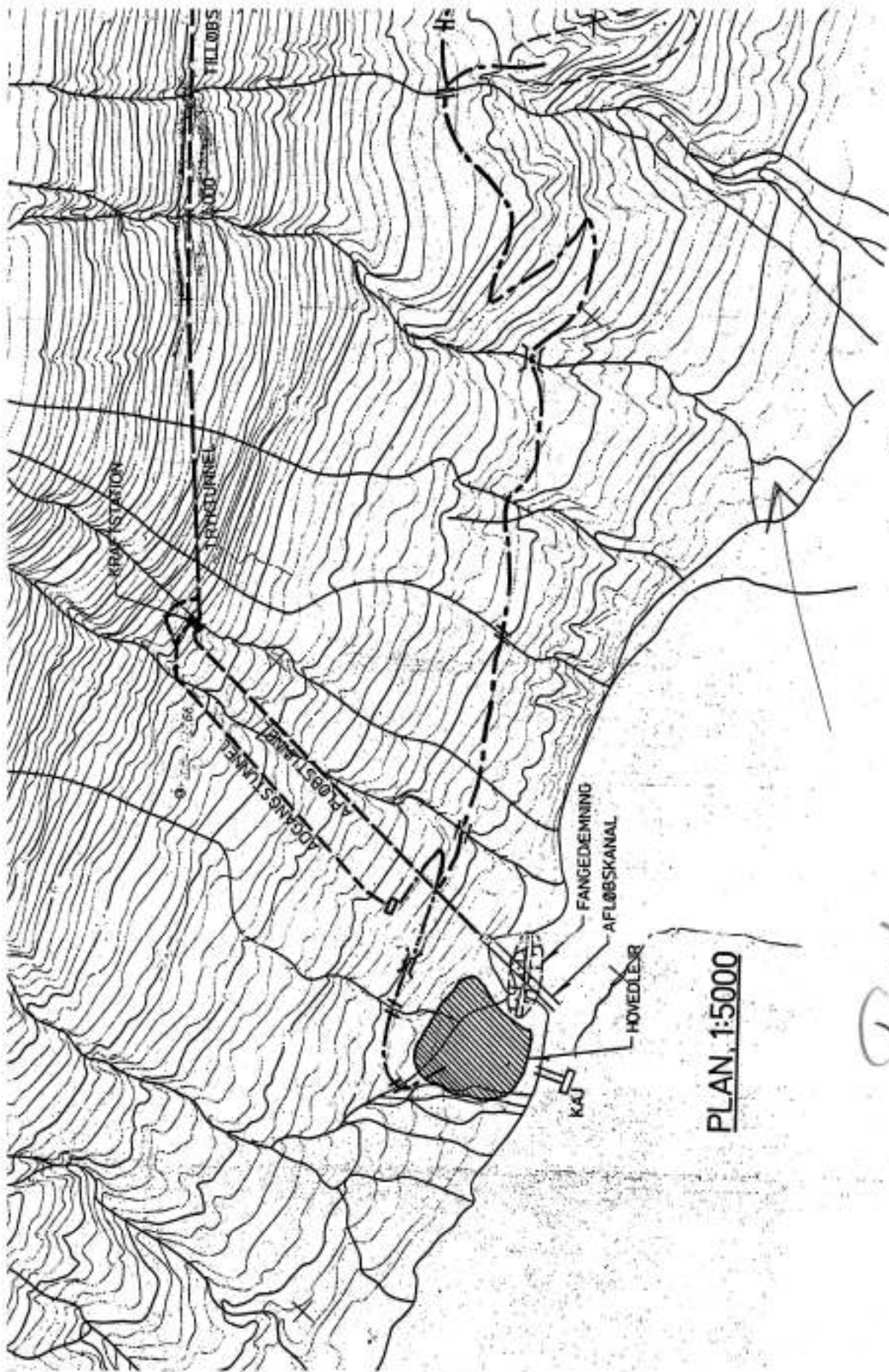

Fig 1
 udsnit af anlægsskizzen 04-101

Fig 2.

Friedningsnr 67VI-III-022
ved Tåersuaq

Plan skitisse over anl. A,
B, C og D.

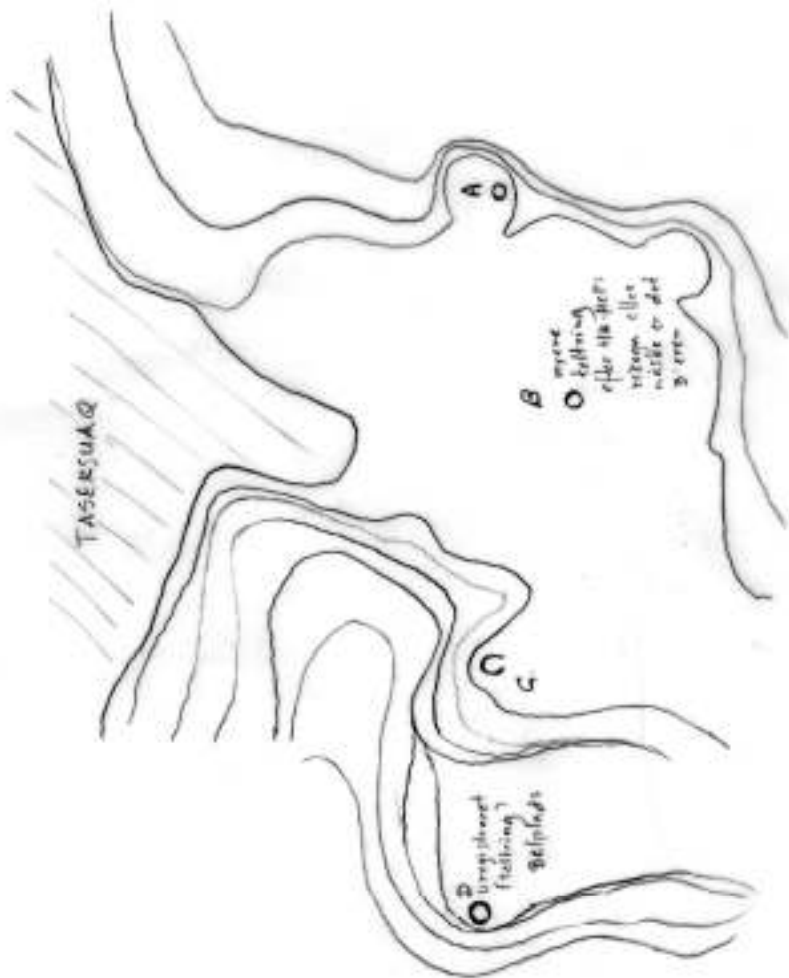

Figure 3.

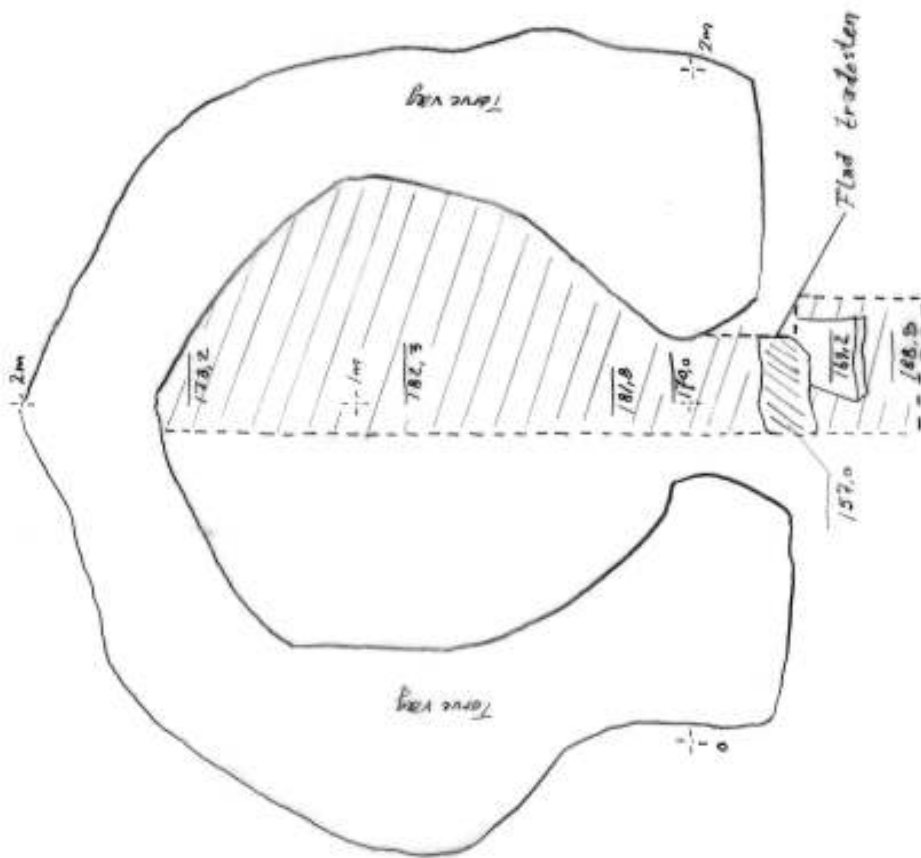
KORTSLAD	Stednr 22	Anlag nr C	Emne
Supplerende skitseer eller beskrivelser (oversigt, detail, snit o.lign.)			
Fredningsplan 67M-III-022 med tilførsel Anl. C		Planlægning: A. La Plan: J. Prøve: J. B. Skitse/afst. : R. E. Anlag: C. 14. 2006	
Arbejdskort/Luftfoto:			
Beskrivelse:			
FOTOS: ☐ S/H ☐ Dias			
Film nr		Neg. nr	
Motiv		Set nr	

Figur 4

Planlægning: 1:20
Plan: 2
Fix: 136
Stednr/Side: 22
Anlæg: C
F.L. 2006

▨ Udgravet

Fredningsnr. 67VI-III-022
ved Tøberweg Anl C.

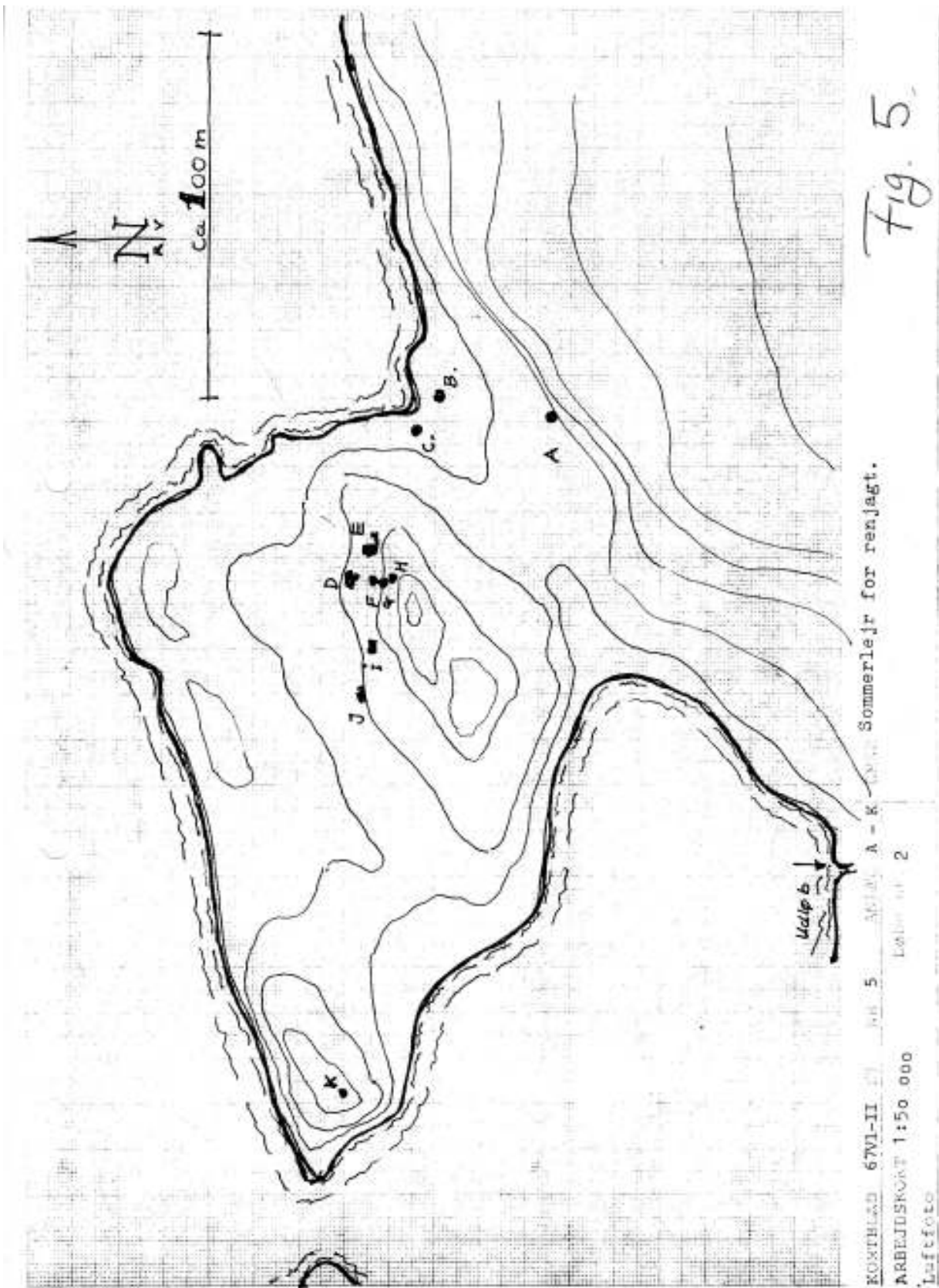

Fig. 5.